

Sabina Rejman

Tłumaczenie

ORCID: 0000-0002-4863-6943  
(Uniwersytet Rzeszowski)

## Przyczynek do charakterystyki demograficzno-społecznej osób, które otrzymały prawo przynależności do gminy na początku XX wieku (na przykładzie Lwowa i Krakowa)

Artykuł oparto na danych statystycznych publikowanych na łamach „Wiadomości statystycznych o mieście Lwowie” i w „Statystyce miasta Krakowa”. Źródła te pozwalają wnioskować o grupie, która podejmowała migrację, najczęściej wewnętrzną, w obrębie Monarchii Austro-Węgierskiej. Z analizy danych statystycznych wynika, że miastem bardziej otwartym na nowo przynależnych do gminy był Kraków, który przyjął ich więcej niż Lwów. W obydwu miastach preferowano mężczyzn, osoby w sile wieku lub starsze, pozostające w związku małżeńskim, mające zapewnione podstawy utrzymania, obywateli austriackich pochodzących z Galicji. W Krakowie częściej czyniono odstępstwa od tych reguł na rzecz mieszkańców innych krajów monarchii i obcokrajowców. Preferencje radnych Lwowa miały bardziej zachowawczy charakter, aczkolwiek tam radni decydowali dobrowolnie, podczas gdy w Krakowie większość osób przyjęta została na podstawie zasiedzenia prawa przynależności.

**Słowa kluczowe:** prawo przynależności, początek XX w., Lwów, Kraków, statystyka

Mieszkańcy cesarstwa Habsburgów prawa obywatelskie uzyskali na mocy ustaw zasadniczych z 1862 i 1867 r. Niektóre z nich nie zostały jednak zrealizowane, ponieważ ograniczały je przedkonstytucyjne normy prawne, których nie uchylono. Tak było z jednym z podstawowych praw obywatelskich, a mianowicie z wolnością przesiedlania się w obrębie państwa, nadanym ustawą z 21 grudnia 1867 r. o ogólnych prawach obywateli. Jedyne ograniczenie stanowić miał obowiązek służby wojskowej, zrezygnowano natomiast z konieczności posiadania paszportu (z wyjątkiem robotników i czeladzi)<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> *Historia państwa i prawa Polski*, red. J. Bardach, t. IV, K. Grzybowski, *Od uwłaszczenia do odrodzenia państwa*, uzupełnili i przygotowali do druku J. Bardach, S. Grodziski, M. Senkowska-Gluck, Warszawa 1982, s. 264–265, 353–357; A. Korobowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju i prawa polskiego (1772–1918)*, wyd. 6, Warszawa 2017, s. 240–241.

Tymczasem ustawa o prawie swojszczyzny z 3 grudnia 1863 r. dawała państwu w określonych okolicznościach możliwość przymusowego odstawienia obywatela do gminy jego przynależności. Przynależność określało prawo swojszczyzny, dziedziczone po ojcu lub w przypadku urodzenia pozamałżeńskie po matce. Dawało ono prawo do swobodnego pobytu w gminie oraz żądania od niej pomocy w razie zubożenia. Jeśli kłopoty materialne dotknęły osobę przynależną do innej gminy, dana gmina mogła ją tam odstawić pod przymusem (szupas), aby nie ponosić kosztów utrzymania obcych. Ale były też inne okoliczności pozwalające na przymusowe wysiedlenie: niemożność wykazania celu pobytu, dochodu lub dozwolonego zarobku; stwarzanie zagrożenia dla bezpieczeństwa osób i własności, występki przeciw obyczajności, włóczęgostwo. Powody te wykorzystywano przy przymusowym wysiedlaniu osób określanych jako obce, podczas gdy uczestnicy gminy, chociaż też nie przynależeli do gminy, wysiedleniu nie podlegali, ponieważ posiadali w niej przedsiębiorstwo, nieruchomości lub wykonywali tu pracę zawodową i płacili podatki bezpośrednie, a więc wnosili swój wkład w dochody osiągnięte przez gminę i nie stwarzali zagrożenia dla ładu społecznego<sup>2</sup>.

Oprócz urodzenia jedynym sposobem uzyskania przynależności było przyjęcie do gminy, ale ta decyzję podejmowała według swojego uznania i nie było od niej odwołania. Zmianę wprowadziła nowelizacja z 5 grudnia 1896 r. – prawo przynależności mogły uzyskać osoby (obywatele austriacy), które przebywały w danej gminie nieprzerwanie przez 10 lat i w tym czasie nie korzystały z jej materialnego wsparcia<sup>3</sup>. Uzyskanie prawa przynależności nie wiązało się z opłatami<sup>4</sup>.

Literatura dotycząca prawa przynależności do gminy obejmuje przede wszystkim akty prawne dotyczące tej kwestii. Zawierają je zbiory norm prawnych regulujących różne dziedziny życia w państwie Habsburgów, jak na przykład przygotowana przez Michała Koczyńskiego publikacja (będąca kontynuacją pracy Jana Rudolfa Kasparka), w której autor podał wykaz aktów prawnych związanych z określonymi terminami prawniczymi uporządkowanymi alfabetycznie, w tym z pojęciem „swojszczyzna”<sup>5</sup>. Odrębną publikację poświęconą

---

<sup>2</sup> *Historia państwa i prawa Polski...*, t. IV, K. Grzybowski, *Od uwłaszczenia do odrodzenia państwa...*, s. 307–309.

<sup>3</sup> Nie uznawano za zaopatrzenie ubogich zwolnienia dzieci od opłaty „szkolnego”, pobierania stypendium czy przemijająco udzielonego wsparcia. Zob. *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych w Królestwach Galicji i Lodomerji tudzież W. Ks. Krakowskiem obowiązujących, a w czasokresie 1889–1896 wydanych*, t. 3: *Proch strzelniczy, żywność, uzupełnienia, opatrzył M. Koczyński*, Kraków 1899, s. 1436; *Historia państwa i prawa Polski...*, t. IV, K. Grzybowski, *Od uwłaszczenia do odrodzenia państwa...*, s. 307.

<sup>4</sup> *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych...*, s. 1437.

<sup>5</sup> Tamże, s. 1435–1438.

tylko prawu przynależności opublikował w 1899 r. Leon Kruszyński, który zestawił przepisy dotyczące tej kwestii i opatrzył je komentarzem<sup>6</sup>. Omówienie systemu prawnego państwa Habsburgów zawdzięczamy przede wszystkim Konstantemu Grzybowskiemu<sup>7</sup>. Konsekwencjom posiadania prawa swojszczyzny w kontekście prawa do uzyskania obywatelstwa polskiego po odzyskaniu niepodległości przez Polskę poświęcił artykuł Grzegorz Kądzielawski<sup>8</sup>.

Z możliwości uzyskania prawa przynależności po nowelizacji z 1896 r. skorzystało wiele osób. Kim zatem byli przyjęci do związku gminy? Przybliżają tę kwestię statystyki dwóch wiodących miast Galicji, Lwowa i Krakowa, opracowywane przez działające w nich Miejskie Biura Statystyczne – od 1872 r. we Lwowie pod kierunkiem Tadeusza Pilata, od 1884 r. w Krakowie pod kierunkiem Józefa Kleczyńskiego<sup>9</sup>. Instytucje rezultaty swojej pracy prezentowały w postaci publikacji. We Lwowie były to m.in. „Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie”, wydawane w latach 1874–1939 (w trzech seriach: 1874, 1876 i 1877; 1886; 17 tomów z lat 1892–1939)<sup>10</sup>. W Krakowie najważniejszą publikacją była „Statystyka miasta Krakowa” obejmująca 12 zeszytów z lat 1887–1912<sup>11</sup>.

Układ prezentowanych danych zmieniał się wraz z kolejnymi rocznikami, nie był też identyczny we Lwowie i w Krakowie. Niemniej jednak możliwość porównania dwóch miast, po przeliczeniu, dają dane o przyjętych do związku gminy w roku 1908 i 1909, czyli już po nowelizacji ustawy o prawie swojszczyzny z 1896 r., a przed pierwszą wojną światową<sup>12</sup>. Umożliwiają one charakterystykę społeczno-demograficzną osób, które uzyskały prawo swojszczyzny we

---

<sup>6</sup> *Austryackie prawo przynależności: podręcznik dla użytku władz rządowych i autonomicznych*, zebrał i ułożył L. Kruszyński, Lwów 1899.

<sup>7</sup> K. Grzybowski, *Galicja 1848–1914. Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii*, Kraków–Wrocław–Warszawa 1959; *Historia państwa i prawa Polski...*, t. IV, K. Grzybowski, *Od uwłaszczenia do odrodzenia państwa...*

<sup>8</sup> G. Kądzielawski, *Prawo swojszczyzny („Heimathrecht”) jako wyraz przynależności do gminy*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2014, t. 17, s. 169–181.

<sup>9</sup> H. Madurowicz-Urbańska, *Geneza i powstanie Miejskiego Biura Statystycznego we Lwowie (1872–1939)* [w:] *Rozwój myśli i instytucji statystycznych na ziemiach polskich: ogólnopolska konferencja naukowa z okazji 75-lecia Głównego Urzędu Statystycznego i 200-lecia statystyki polskiej, Kraków-Mogilany 24–25 maja 1993 r.*, Warszawa 1994, s. 72–75; K. Wnęk, L.A. Zyblikiewicz, E. Callahan, *Ludność nowoczesnego Lwowa w latach 1857–1938*, Kraków 2006, s. 22–25.

<sup>10</sup> K. Wnęk, „*Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie*” – wydawnictwo Miejskiego Biura Statystycznego we Lwowie (1874–1939) [w:] *Rozwój myśli i instytucji statystycznych na ziemiach polskich...*, s. 76–81.

<sup>11</sup> B. Ogórek, *Niezatarte piętno? Wpływ I wojny światowej na ludność miasta Krakowa*, Kraków 2018, s. 18.

<sup>12</sup> „*Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie*” 1911, t. XIII, s. 70–72; „*Statystyka miasta Krakowa*” 1912, z. 12, s. 134–139.

Lwowie i Krakowie. Podkreślić jednak należy, że chociaż dane z 1908 i 1909 r. zostały ze sobą porównane, jednak nie mogą stanowić podstawy do wnioskowania o dynamice badanego zjawiska, ponieważ w zasadzie odnoszą się do jednego punktu na osi czasu.

Lwów i Kraków, dwa miasta Galicji rządzące się na podstawie własnych statutów, a więc wykazujące pewne podobieństwo co do warunków rozwoju, „podążały różnymi drogami”<sup>13</sup> do nowoczesności, co podkreśla Jacek Purchla. Lwów już na starcie wykazywał cechy typowe dla urbanizacji: „dynamizm, innowacyjność i kreatywność, modernizm i kosmopolityzm, wreszcie wieloetniczność i otwartość”<sup>14</sup>, co upodabniało go do Wiednia i czyniło bardziej podatnym na nowinki napływające z metropolii. Kraków dopiero musiał przezwyciężać „stagnację, prowincjonalizm i parafiańszczyznę, klerykalizm, tradycjonalizm, etnocentryzm i kastowość”<sup>15</sup> i pod rządami prezydenta Juliusza Leo (1904–1918) stopniowo przekształcał się w „Wielki Kraków”. Interesująca więc wydaje się kwestia, czy różnice w podążaniu ku nowoczesności odbiły się w jednym z jej aspektów dotyczących prawa do swobodnego wyboru miejsca zamieszkania wraz z pełnią praw obywatelskich, które w nim przysługiwały<sup>16</sup>.

Liczba osób przyjętych bezpośrednio do związku gminy we Lwowie w 1908 r. wynosiła 92, a rok później nieco spadła, do 87. W Krakowie odpowiednie wartości były wyraźnie wyższe, i wzrosły: 140 osób w 1908 r. i 221 w 1909 r. Przyjmując jako 100% liczbę mieszkańców miasta w danym roku<sup>17</sup>, we Lwowie przyjęci bezpośrednio do związku gminy w 1908 r. stanowili 0,05% mieszkańców i niespełna 0,05% w 1909 r., czyli wartości utrzymywały się na tym samym poziomie. W Krakowie natomiast odsetek ten był wyższy i wynosił 0,14% w 1908 r. i 0,21% w 1909 r., co wskazuje na minimalny wzrost. Wraz z osobami bezpośrednio przyjętymi do związku gminy przyjmowano też

---

<sup>13</sup> J. Purchla, *Kraków i Lwów wobec nowoczesności [w:] Kraków i Galicja wobec przemian cywilizacyjnych (1866–1914). Studia i szkice*, red. K. Fiołek, M. Stala, Kraków 2011, s. 223.

<sup>14</sup> Tamże, s. 228.

<sup>15</sup> Tamże.

<sup>16</sup> Więcej na temat ludności Lwowa i Krakowa oraz dziejów tych miast zob.: K. Wnęk, L.A. Zyblikiewicz, E. Callahan, *Ludność nowoczesnego Lwowa...*; L.A. Zyblikiewicz, *Kobieta w Krakowie w 1880 r. w świetle ankiet powszechnego spisu ludności. Studium demograficzne*, Kraków 1999; też, *Ludność Krakowa w drugiej połowie XIX wieku: struktura demograficzna, zawodowa i społeczna*, Kraków 2014; *Lwów – miasto, społeczeństwo, kultura: studia z dziejów Lwowa*, t. 9: *Życie codzienne miasta*, red. nauk. K. Karolczak, Ł.T. Sroka, Kraków 2014 (i wcześniejsze tomy tej serii).

<sup>17</sup> Przyjęto następujące wartości dla ludności cywilnej: we Lwowie 173 710 osób w 1908 r. i 176 730 osób w 1909 r.; w Krakowie 100 934 osób w 1908 r. i 103 054 osób w 1909 r. Za: K. Wnęk, L.A. Zyblikiewicz, E. Callahan, *Ludność nowoczesnego Lwowa...*, s. 220; B. Ogórek, *Niezatarte piętno...*, s. 115.

członków ich rodzin wymienianych w dwóch kategoriach: kobiety oraz dzieci. W obu miastach kobiety przyjęte do związku gminy z głową rodziny stanowiły ponad połowę liczby osób przyjętych bezpośrednio do związku gminy. Liczba przyjętych wraz z głową rodziny dzieci przewyższała ponad dwukrotnie liczbę osób bezpośrednio przyjętych do związku gminy. We Lwowie proporcjonalny udział dzieci był nieco wyższy niż w Krakowie, ale w obu miastach utrzymywał się na mniej więcej stałym poziomie (230–235% we Lwowie, 212–213% w Krakowie). Udział kobiet przyjmowanych do gminy wraz z głową rodziny był wyższy we Lwowie i wzrósł z 57 w 1908 do 77% w 1909 r., natomiast w Krakowie zmniejszył się odpowiednio z 70 do 60%.

**Tabela 1. Osoby przyjęte do związku gminy bezpośrednio i jako członkowie rodziny we Lwowie i w Krakowie w roku 1908 i 1909**

|  | Lwów       |            | Kraków     |            |
|--|------------|------------|------------|------------|
|  | 1908       | 1909       | 1908       | 1909       |
| <b>Osoby przyjęte bezpośrednio do gminy</b>                            | 92         | 87         | 140        | 221        |
| Kobiety przyjęte do gminy wraz z głową rodziny jako członkowie rodziny | 53         | 67         | 98         | 133        |
| Dzieci przyjęte do gminy wraz z głową rodziny jako członkowie rodziny  | 214        | 205        | 297        | 471        |
| <b>Razem – przyjęci do gminy wraz z członkami rodziny</b>              | <b>359</b> | <b>359</b> | <b>535</b> | <b>825</b> |
| w tym:   |            |            |            |            |
| obywatele austriaccy   | 357        | 359        | 532        | 814        |
| obcokrajowcy   | 2          | 0          | 3          | 11         |

Źródło: „Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie” 1911, t. XIII, s. 70; „Statystyka miasta Krakowa” 1912, z. 12, s. 134.

Liczba osób przyjętych do gminy wraz z członkami rodziny w obu badanych latach nie zmieniła się we Lwowie i wynosiła po 359 osób, czyli odpowiednio 0,21% w 1908 i 0,20% w 1909 r. liczby mieszkańców. W Krakowie odsetek ten był wyższy: 0,53% w 1908 (535 osób) i 0,80% w 1909 r. (825 osób). Wśród osób przyjętych do gminy (bezpośrednio i jako członkowie rodziny) zdecydowanie dominowali obywatele austriaccy, szczególnie we Lwowie, gdzie na 359 osób jedynie 2 przyjęte w 1908 r. były obcokrajowcami. W Krakowie ich udział był nieco większy: 3 osoby w 1908 r. i 11 osób w 1909 r., nastąpił więc wzrost. Statystyki wskazują, że to Kraków był bardziej otwarty na

nowych członków gminy: przyjął ich więcej (biorąc pod uwagę zarówno liczbę bezwzględną, jak i względną ustalaną w odniesieniu do liczby mieszkańców) i nie ograniczał się tylko do obywateli austriackich, ale częściej dopuszczał do pełni praw gminnych obcokrajowców.

Dalszej analizie społeczno-demograficznej biura statystyczne obu miast poddawały osoby bezpośrednio przyjęte do związku gminy. Osoby przyjęte bezpośrednio do związku gminy we Lwowie uzyskały prawo przynależności na skutek decyzji rady miasta, która wyraziła zgodę na dobrowolne przyjęcie ich do gminy. Układ tablicy statystycznej nie uwzględniał innej możliwości<sup>18</sup>. Natomiast w Krakowie wprowadzono dwie kategorie: dla osób, które „otrzymały prawo przynależności przez dobrowolne przyjęcie do związku przynależności przez Radę miasta”, oraz dla osób, które „otrzymały prawo przynależności przez uznanie zasiedzenia prawa przynależności, dochodzonego przez uprawnionego”. W odniesieniu do osób bezpośrednio przyjętych do gminy w 1908 r. tylko dwóch mężczyzn (obywateli austriackich) przyjęto na podstawie decyzji rady miasta, pozostałe 138 osób na mocy zasiedzenia prawa przynależności. Inaczej było w 1909 r. – przyjęto do gminy 67 osób na mocy zasiedzenia prawa przynależności (48 obywateli austriackich i trzech obcokrajowców) i 154 osoby na podstawie dobrowolnego przyjęcia do związku gminy przez radę miasta<sup>19</sup>. Przypuszczać zatem należy, że we Lwowie w 1908 i 1909 r. nie było osób, które mogłyby się ubiegać o prawo przynależności do gminy na podstawie zasiedzenia, ponieważ w przeciwnym razie najpewniej by z niego skorzystały. Być może uczyniły to w latach wcześniejszych; dająca taką możliwość ustawa pochodziła z 1896 r. Taka sytuacja była korzystna dla lwowskiej rady miasta, która w praktyce pozostawała jedynym dysponentem prawa przynależności do gminy. W Krakowie było odmiennie, większość przyjmowanych osób uzyskiwała prawo przynależności w wyniku zasiedzenia, z czym krakowska rada miasta musiała się godzić. Widoczny jest jednak rosnący udział osób przyjmowanych na podstawie dobrowolnej decyzji rady miasta.

W strukturze według płci osób bezpośrednio przyjętych do związku gminy dominowali zdecydowanie mężczyźni: 59 na 92 osoby w 1908 r. i 84 na 87 osób w 1909 r. we Lwowie oraz 115 na 140 osób w 1908 r. i 150 na 221 osób w 1909 r. w Krakowie. Odmiennie w obu miastach zmieniał się udział kobiet wśród osób przyjętych bezpośrednio do gminy. We Lwowie spadł z 36% w 1908 r. do ledwo 3% w 1909 r., podczas gdy w Krakowie wzrósł z 18% w 1908 r. do 32% w 1909 r.

<sup>18</sup> „Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie” 1911, t. XIII, s. 70.

<sup>19</sup> „Statystyka miasta Krakowa” 1912, z. 12, s. 134.

**Tabela 2. Osoby bezpośrednio przyjęte do gminy we Lwowie i Krakowie w 1908 i 1909 r. według płci i wieku**

|              |      | Lwów      |           | Kraków     |            |
|--------------|------|-----------|-----------|------------|------------|
| Wiek [lata]  | Płeć | 1908      | 1909      | 1908       | 1909       |
| poniżej 20   | m    | 0         | 0         | 0          | 0          |
|              | k    | 0         | 0         | 1          | 0          |
| 20–30        | m    | 21        | 1         | 3          | 0          |
|              | k    | 14        | 1         | 3          | 2          |
| 30–40        | m    | 18        | 15        | 20         | 24         |
|              | k    | 11        | 0         | 4          | 5          |
| 40–50        | m    | 12        | 41        | 55         | 70         |
|              | k    | 3         | 2         | 8          | 23         |
| 50–60        | m    | 7         | 21        | 24         | 38         |
|              | k    | 5         | 0         | 4          | 12         |
| 60–70        | m    | 1         | 4         | 8          | 18         |
|              | k    | 0         | 0         | 1          | 20         |
| ponad 70     | m    | 0         | 2         | 5          | 0          |
|              | k    | 0         | 0         | 4          | 9          |
| <b>Razem</b> |      | <b>92</b> | <b>87</b> | <b>140</b> | <b>221</b> |

Źródło: „Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie” 1911, t. XIII, s. 71; „Statystyka miasta Krakowa” 1912, z. 12, s. 136.

We Lwowie widoczna jest zmiana w strukturze wiekowej przyjmowanych do gminy mężczyzn. W 1908 r. najliczniejsze procentowo przedziały wiekowe to 20–30 lat (23% w odniesieniu do wszystkich osób przyjętych w danym roku) i 30–40 lat (20%). W 1909 r. dominują przedziały wyższe: 40–50 (47%) i 50–60 (24%), wyraźnie natomiast spada udział przedziału 20–30 lat (do 1%). Kraków już w 1908 r. stawał na mężczyzn nieco starszych, z przedziałów 40–50 (39%) i 50–60 lat (17%) i w 1909 r. ta struktura się utrzymała (odpowiednio 32% w przedziale 40–50 lat i 17% w przedziale 50–60). W obu miastach wzrastał też nieznacznie udział mężczyzn z przedziału 60–70 lat (do ponad 4% we Lwowie w 1909 r. i 8% w tym samym roku w Krakowie).

W odniesieniu do kobiet we Lwowie w 1908 r. najliczniejszy był przedział 20–30 lat (15% wszystkich osób przyjętych w danym roku), a w dalszej kolejności 30–40 lat (12%). Nieliczne kobiety przyjęte w 1909 r. kwalifikowały się do przedziału 40–50 lat (2%). W Krakowie w 1908 r. większość przyjętych kobiet również mieściła się przedziale 40–50 lat (prawie 6%) i podobnie było w 1909 r. (10%). Co charakterystyczne, w Krakowie w 1909 r. kobiety w miarę licznie zapełniały przedział 60–70 lat (9%) i przedział 70 i więcej lat (4%).

Zatem w odniesieniu do płci przyjmowanych osób widoczna jest większa gotowość obu miast do przyjmowania do związku gminy mężczyzn, odmiennie natomiast kształtuje się stosunek do kobiet – we Lwowie skłonność do ich przyjmowania maleje, podczas gdy w Krakowie wyraźnie wzrasta. Podobnie natomiast obydwie gminy odnosiły się do wieku przyjmowanych osób – początkowo szczególnie Lwów stawiał na osoby młode, później jednak obydwie miasta przyjmowały osoby w sile wieku i starsze. Wzrost wieku widoczny jest w odniesieniu do obydwu płci.

Przyjmując do związku, gminy Lwów i Kraków zdecydowanie preferowały osoby w stanie małżeńskim, co w ówczesnych realiach oznaczało ustakowanie się osoby, w przypadku mężczyzn konieczność pracy na utrzymanie rodziny, a co za tym idzie, mniejszą skłonność do ryzykownych zachowań oraz szacunek otoczenia. Osoby pozostające w małżeństwie stanowiły ponad połowę przyjmowanych do związku gminy, przy czym we Lwowie ich udział wzrósł z 52% w 1908 r. do 80% w 1909 r., natomiast w Krakowie spadł z 73% do 64% w 1909 r. Udział osób w stanie wolnym w 1908 r. we Lwowie był wysoki i wynosił 40%, w 1909 r. spadł do 13%. Była to wartość zbliżona do odsetka osób w stanie wolnym w Krakowie, który w 1908 r. wynosił 12%, a w 1909 r. 14%. Udział osób w stanie wdowim we Lwowie oscylował w granicach 8% (1908 r.) – 7% (1909 r.), natomiast w Krakowie był znacznie wyższy i stanowił 15% w 1908 r. i 22% w 1909 r.

**Tabela 3. Osoby bezpośrednio przyjęte do gminy we Lwowie i Krakowie w 1908 i 1909 r. według stanu cywilnego i wyznania**

|                     | Lwów        |             | Kraków      |             |
|---------------------|-------------|-------------|-------------|-------------|
|                     | 1908        | 1909        | 1908        | 1909        |
| <b>Stan cywilny</b> |             |             |             |             |
| wolny               | 37          | 11          | 17          | 32          |
| małżeński           | 48          | 70          | 102         | 141         |
| wdowi               | 7           | 6           | 21          | 48          |
| <b>Razem</b>        | <b>92</b>   | <b>87</b>   | <b>140</b>  | <b>221</b>  |
| <b>Wyznanie</b>     | <b>1908</b> | <b>1909</b> | <b>1908</b> | <b>1909</b> |
| rzymskokatolickie   | 64          | 66          | 105         | 192         |
| greckokatolickie    | 10          | 6           | 0           | 1           |
| ewangelickie        | 2           | 1           | 0           | 1           |
| greckowschodnie     | 0           | 0           | 0           | 0           |
| mojżeszowe          | 16          | 14          | 35          | 27          |
| <b>Razem</b>        | <b>92</b>   | <b>87</b>   | <b>140</b>  | <b>221</b>  |

Źródło: „Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie” 1911, t. XIII, s. 71; „Statystyka miasta Krakowa” 1912, z. 12, s. 137–138.



Przeważającą grupę osób przyjmowanych do gminy w obu miastach stanowili rzymscy katolicy, których udział wzrastał: we Lwowie z 70% w 1908 r. do 76% w 1909 r., w Krakowie odpowiednio z 75% do 87% w 1909 r. Drugie miejsce pod względem wielkości udziału procentowego zajmowała ludność wyznania mojżeszowego: we Lwowie jej udział wynosił od 17% (1908 r.) do 16% (1909 r.), w Krakowie wyraźnie się zmniejszył z 25% w 1908 r. do 12% w 1909 r. Ponadto we Lwowie większą grupę stanowili grekokatolicy (11% w 1908, 7% w 1909 r.), znacznie mniejszą natomiast ewangelicy (2% w 1908 r., 1% w 1909 r.). W Krakowie obydwie te grupy zaznaczyły swoją obecność ułamkiem procenta w 1909 r.

Zatem Lwów preferował obywateli, których rękojmią stateczności, a również i zapewnienia utrzymania, był poniekąd stan małżeński, Kraków natomiast bardziej skłonny był do podjęcia ryzyka, przyjmując osoby w stanie wolnym i wdowim, i z tego założenia się nie wycofywał. Wyznanie przyjmowanych osób stanowiło odzwierciedlenie struktury wyznaniowej obu miast.

Z wyjątkiem jednej osoby (obcokrajowca z Ameryki) pozostałe przyjęte do związku gminy we Lwowie (91 w 1908 r. i 87 w 1909 r.) to obywatele austriaccy pochodzący z Galicji. W Krakowie również ta grupa zdecydowanie dominowała, znalazło się jednak 6 obywateli austriackich spoza Galicji w 1908 r. (3 osoby ze Śląska, po 1 z Moraw, Czech i Karyntii) i 4 w 1909 r. (ze Śląska, Moraw, Dolnej Austrii oraz niewiadomego kraju przynależnego). Dwóch obcokrajowców przyjętych do związku gminy w Krakowie w 1908 r. pochodziło z Królestwa Polskiego i Francji, natomiast 7 w 1909 r. – z Królestwa Polskiego (4 osoby), Wielkiego Księstwa Poznańskiego (2 osoby) i Francji (1 osoba). Pozostaje otwarte pytanie, czy Kraków był atrakcyjniejszy dla przybyszów z innych krajów Austro-Węgier i spoza monarchii, czy też miasto to odważniej otwierało swoje bramy dla nich niż Lwów.

**Tabela 4. Osoby bezpośrednio przyjęte do gminy we Lwowie i Krakowie w 1908 i 1909 r. według poprzedniego miejsca przynależności**

|                                | Lwów      |           | Kraków     |            |
|--------------------------------|-----------|-----------|------------|------------|
|                                | 1908      | 1909      | 1908       | 1909       |
| Obywatele austriaccy:          | 91        | 87        | 138        | 214        |
| w tym Galicja                  | 91        | 87        | 132        | 210        |
| w tym inne kraje Austro-Węgier | 0         | 0         | 6          | 4          |
| Obcokrajowcy                   | 1         | 0         | 2          | 7          |
| <b>Razem</b>                   | <b>92</b> | <b>87</b> | <b>140</b> | <b>221</b> |

Źródło: „Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie” 1911, t. XIII, s. 72; „Statystyka miasta Krakowa” 1912, z. 12, s. 133.

Przyjęte przez obydwie miasta kategorie dotyczące struktury zatrudnienia różnią się od siebie i uniemożliwiają bezpośrednie porównanie. We Lwowie wśród przyjętych do związku gminy największy udział procentowy mieli rzemieślnicy (38% w 1908 r., w 1909 r. znaczny spadek do 21%), kupcy i przemysłowcy (23% w 1908 r., w 1909 r. niewielki spadek do 19%) oraz właściciele domów (podobny niewielki spadek: 15% w 1908 r., 11% w 1909 r.). Ponadto zaznaczali swoją obecność urzędnicy (niewielki spadek z 10% w 1908 r. do 7% w 1909 r.) oraz nauczyciele (ponad dwukrotny wzrost z 4% do 9%). Kapitałiści stanowili w 1908 r. niewielki odsetek (4%), który w 1909 r. jeszcze się zmniejszył (do 1%). Wzrósł natomiast udział kategorii „Inne zawody” z 5% w 1908 r. do 31% w 1909 r., co mogło być następstwem pogłębiającego się różnicowania struktury zawodowej.

**Tabela 5. Osoby bezpośrednio przyjęte do gminy we Lwowie i Krakowie w 1908 i 1909 r. według zatrudnienia**

| <b>Zatrudnienie</b>  |             |             |
|--|-------------|-------------|
| <b>Lwów</b>  | <b>1908</b> | <b>1909</b> |
| Urzędnicy  | 9           | 6           |
| Nauczyciele  | 4           | 8           |
| Rzemieślnicy   | 35          | 18          |
| Kupcy i przemysłowcy   | 21          | 17          |
| Właściciele domów  | 14          | 10          |
| Kapitałiści  | 4           | 1           |
| Inne zawody  | 5           | 27          |
| <b>Razem</b>   | <b>92</b>   | <b>87</b>   |
| <b>Kraków</b>  | <b>1908</b> | <b>1909</b> |
| Rolnictwo  | 0           | 0           |
| Przemysł, handel, komunikacja                                  | 52          | 73          |
| Wyrobniicy dzienni   | 19          | 18          |
| Zawody umysłowe  | 17          | 15          |
| Wojsko   |             | 1           |
| Służba domowa i publiczna                                      | 35          | 76          |
| Kapitałiści, właściciele domów i osoby bez specjalnego zajęcia | 6           | 6           |
| Nieznane zawody  | 11          | 32          |
| <b>Razem</b>   | <b>140</b>  | <b>221</b>  |

Źródło: „Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie” 1911, t. XIII, s. 72; „Statystyka miasta Krakowa” 1912, z. 12, s. 139.

W Krakowie największy odsetek, utrzymujący się na podobnym poziomie w obu badanych latach (37% w 1908 i 33% w 1909 r.), stanowili zatrudnieni w przemyśle, handlu i komunikacji. Drugą co do liczebności grupę, której udział wzrósł z 25% do 34%, tworzyła służba domowa i publiczna. W kategorii tej znajdowały się zatem osoby o różnym statusie, służba domowa stała nieporównanie niżej od publicznej. Licznie byli reprezentowani wyrobnicy dzienni (których udział jednak zmalał z 14% w 1908 r. do 8% w 1909 r.) oraz zawody umysłowe (również odnotowały spadek z 12% w 1908 r. do 7% w 1909 r.). Kapitałiści i właściciele domów podobnie jak we Lwowie stanowili niewielki odsetek (4% w 1908 r. i 3% w 1909 r.). Wzrastał udział kategorii określonej jako „Nieznane zawody” z 8% do 14% w 1909 r. Wojsko odnotowało jednego przedstawiciela w 1909 r., natomiast w ogóle nie było reprezentowane rolnictwo, chociaż klasyfikacja przewidywała taką kategorię.

Struktura zawodowa osób przyjętych do związku gminy we Lwowie i Krakowie wykazywała podobieństwo co do wielkości udziału zatrudnionych w przemyśle, handlu i rzemiośle. Udział przedstawicieli zawodów umysłowych we Lwowie był wyższy niż w Krakowie, podobnie znacznie wyższy był w tym mieście udział właścicieli domów i kapitalistów. W Krakowie wyodrębniona została grupa wyrobników dziennych, wyraźnie zaznaczająca swój udział, której nie odnotowywano we Lwowie. W obu miastach wzrastał udział kategorii zbiorowych – we Lwowie wskazujący na rosnące zróżnicowanie struktury zawodów, w Krakowie natomiast na trudności z pozyskiwaniem informacji o nich lub może na brak konkretnego zawodu czy miejsca pracy osób przyjętych do związku gminy. Lwów stawiał na osoby wykonujące zawody powszechnie utożsamiane z wyższym statusem materialnym. Kraków przyjmował w poczet swoich obywateli także tych żyjących na niższej stopie, jak służba domowa czy wyrobnicy.

Zatem z analizy danych charakteryzujących pod względem demograficzno-społecznym osoby przyjęte do związku gminy we Lwowie i Krakowie w 1908 i 1909 r. wynika, iż miastem bardziej otwartym na nowych przynależnych do gminy był Kraków. Liczba osób przyjętych do gminy w tym mieście była większa niż we Lwowie zarówno pod względem wartości bezwzględnych, jak i w porównaniu do liczby mieszkańców miasta. Obydwa miasta preferowały mężczyzn. W Krakowie liczba przyjętych kobiet w 1909 była wyższa niż w 1908 r., natomiast we Lwowie – niższa. W obydwu miastach przyjęci do związku gminy to osoby w sile wieku i starsze, przy czym we Lwowie udział osób młodszych w 1909 był mniejszy niż w 1908 r. I Lwów, i Kraków więcej zaufania w zakresie możliwości zapewnienia sobie i rodzinom utrzymania oraz dostosowania się do panującego ładu społecznego miały wobec osób pozostających w stanie małżeńskich, ale to Kraków częściej podejmował ryzyko, przyj-

mując także osoby w stanie wdowim i wolnym. W kwestii wyznania w obydwu miastach religia przyjętych osób pokrywała się z istniejącą strukturą wyznaniową. Wśród przyjętych do gminy dominowali obywatele austriacy pochodzący z Galicji, ale więcej wyjątków od tej reguły zdarzało się w Krakowie, gdzie pojawiali się obywatele austriacy z innych krajów monarchii i obcokrajowcy. Przyjmowano przede wszystkim osoby, którym wykonywany zawód lub zajmowana pozycja społeczna gwarantowały bezpieczeństwo materialnego bytu, ale w Krakowie liczna była kategoria osób, których los nie był pewny (wyrobnicy dzienni, służba domowa). Preferencje radnych Lwowa co do kryteriów przyjmowania do związku gminy wydają się zatem jasno określone i mają charakter zachowawczy. W przypadku Krakowa sprawiają wrażenie bardziej postępowych, należy jednak pamiętać, że niekoniecznie były one wyrazem przekonań krakowskich radnych, ale raczej wynikały z konieczności uznania zasiedzenia prawa przynależności do gminy – nie wiadomo, jakie decyzje podejmowałiby radni, gdyby mieli wolność wyboru.

## Bibliografia

### Źródła

- Austriackie prawo przynależności: podręcznik dla użytku władz rządowych i autonomicznych*, zebrał i ułożył L. Kruszyński, Lwów 1899.
- „Statystyka miasta Krakowa” 1912, z. 12, s. 134–139.
- „Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie” 1911, t. XIII, s. 70–72.
- Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych w Królestwach Galicji i Lodomerji tudzież W. Ks. Krakowskiem obowiązujących, a w czasokresie 1889–1896 wydanych*, t. 3: *Proch strzelniczy, żywność, uzupełnienia*, opatrzył M. Koczyński, Kraków 1899.

### Opracowania

- Grzybowski K., *Galicja 1848–1914. Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii*, Kraków–Wrocław–Warszawa 1959.
- Historia państwa i prawa Polski*, red. J. Bardach, t. IV, K. Grzybowski, *Od uwłaszczenia do odrodzenia państwa*, uzupełnili i przygotowali do druku: J. Bardach, S. Grodziski, M. Senkowska-Gluck, Warszawa 1982.
- Kądzielawski G., *Prawo swojszczyzny („Heimathrecht”) jako wyraz przynależności do gminy*, „*Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*” 2014, t. 17, s. 169–181.
- Korobowicz A., Witkowski W., *Historia ustroju i prawa polskiego (1772–1918)*, wyd. 6, Warszawa 2017.
- Lwów – miasto, społeczeństwo, kultura: studia z dziejów Lwowa*, t. 9: *Życie codzienne miasta*, red. nauk. K. Karolczak, Ł.T. Sroka, Kraków 2014.
- Madurowicz-Urbańska H., *Geneza i powstanie Miejskiego Biura Statystycznego we Lwowie (1872–1939)* [w:] *Rozwój myśli i instytucji statystycznych na ziemiach polskich: ogólnopolska konferencja naukowa z okazji 75-lecia Głównego Urzędu Statystycznego i 200-lecia statystyki polskiej*, Kraków–Mogilany 24–25 maja 1993 r., Warszawa 1994, s. 72–75.
- Ogórek B., *Niezatarte piętno? Wpływ I wojny światowej na ludność miasta Krakowa*, Kraków 2018.

- Purchla J., *Kraków i Lwów wobec nowoczesności* [w:] *Kraków i Galicja wobec przemian cywilizacyjnych (1866–1914)*. *Studia i szkice*, red. K. Fiołek, M. Stala, Kraków 2011, s. 223–238.
- Wnęk K., „*Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie*” – wydawnictwo Miejskiego Biura Statystycznego we Lwowie (1874–1939) [w:] *Rozwój myśli i instytucji statystycznych na ziemiach polskich: ogólnopolska konferencja naukowa z okazji 75-lecia Głównego Urzędu Statystycznego i 200-lecia statystyki polskiej, Kraków-Mogilany 24–25 maja 1993 r.*, Warszawa 1994, s. 76–81.
- Wnęk K., Zyblikiewicz L.A., Callahan E., *Ludność nowoczesnego Lwowa w latach 1857–1938*, Kraków 2006.
- Zyblikiewicz L.A., *Kobieta w Krakowie w 1880 r. w świetle ankiet powszechnego spisu ludności. Studium demograficzne*, Kraków 1999.
- Zyblikiewicz L.A., *Ludność Krakowa w drugiej połowie XIX wieku: struktura demograficzna, zawodowa i społeczna*, Kraków 2014.

**A contribution to the demographic characteristic of people who received  
the right of belonging to a gmina at the beginning of the 20<sup>th</sup> century  
(as illustrated by the cases of Lviv and Cracow)**

*Summary*

The article was based on the statistical data from “Wiadomości Statystyczne o Mieście Lwów” and “Statystyka Miasta Krakowa”. These sources can provide conclusions about groups which undertook migration, most often an internal one within the Austro-Hungarian Monarchy. The analysis of statistical data suggests that Cracow was a city more open to admitting migrants to its gmina and admitted them more than Lviv. Both cities preferred men, middle-aged or older, married couples, with means of support, Austrian citizens from Galicia. Cracow made more exceptions to this rule by admitting people from other countries of the Monarchy and foreigners. The Lviv councillors’ preferences were more conservative; however, in this city they decided voluntarily, while in Cracow, most people were admitted on the basis of the prescription of the right of belonging.

**Key words:** right of belonging, the beginning of the 20<sup>th</sup> century, Lviv, Cracow, statistics